

Lietuvos kultūros paveldo ilgalaikio saugojimo strategija ir sklaidos programos

Regina VARNIENĖ-JANSSEN

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. r.varniene@lnb.lt

Straipsnis skirtas apžvelgti Lietuvos kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo įstatyminę bazę, pagrindinį dėmesį sutelkiant į dokumentus, reglamentuojančius kultūros paveldo išsaugojimą.

Atkreipiamas dėmesys į tai, kad naujosios galiojančių dokumentų pataisos nėra pakankamos interneto išteklių išsaugojimui užtikrinti, ir tuo pačiu į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos iniciatyvą parengti atskirą privalomojo egzemplioriaus įstatymą, leidžiantį nustatyti tvarką, pagal kurią Vyriausybės įgaliota institucija formuotų ir vykdytų privalomojo egzemplioriaus valstybinę politiką ir strategiją, užtikrinti viešosios informacijos teikėjų ir bibliotekų bendradarbiavimą, apibrėžti ir įvardyti elektroninių išteklių pristatymo metodus ir būdus, numatyti už kultūros paveldo kaupimą ir saugojimą atsakingas valstybines institucijas ir atsakingus asmenis, jų turimą atsakomybę. Taip pat aprašoma Nacionalinės bibliotekos iniciatyva dėl Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos parengimo bei vykdomi skaitmeninio ir skaitmeninto paveldo ilgalaikio išsaugojimo ir sklaidos projektai.

Reikšminiai žodžiai: kultūros paveldas; kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo teisinė bazė; skaitmeninimas.

Įvadas

Europos Sąjungos kultūros ir informacinės visuomenės politika, ne tik akcentuoja kultūros paveldo – kaip tautos identiteto reikšmę, bet taip pat nurodo, kaip paveldas ir kultūros žinios turi būti pateikiamai viešai prieigai be jokių laiko ir vietos apribojimų.

Europos Komisijos strateginiai dokumentai: komunikatas *i2010: Skaitmeninės bibliotekos*¹, komunikatas *Dėl mokslinės informacijos skaitmeniniame amžiuje: prieinamumas, sklaida ir išsaugojimas*² ir direktyva *Dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų nuostatų, susijusių su televizijos programų transliavimu, derinimo („Garso ir vaizdo žiniasklaidos paslaugos be sienų“)*³ – skelbia naują integruotą požiūrį į ilgalaikį skaitmeninio kultūros ir mokslo paveldo išsaugojimą. Komunikatuose numatomos kultūros ir mokslo paveldo skaitmeninimo, virtualios prieigos bei ilgalaikio išsaugojimo perspektyvos, pabrėžiant skaitmeninių bibliotekų iniciatyvą ir vaidmenį. Šiomis iniciatyvomis siekiama patogios vartotojui virtualios terpės ir paprastesnės prieigos prie Europos informacinių išteklių. Jos prisideda prie Europos paveldo turtinimo, susiedamos daugiakalbę ir daugiakultūrę aplinką su technologijų pažanga ir naujais komercinės veiklos modeliais.

Išnaudojant skaitmeninių technologijų teikiamas visuotinės ir paprastos informacinės prieigos galimybes, darbas vyks trimis kryptimis⁴:

- Virtualios prieigos – prielaidos plačiajai visuomenei, mokslininkams ir įstaigoms išnaudoti visas informacijos teikiamas galimybes – sukūrimas;
- Analoginių kolekcijų skaitmeninimas, siekiant jų sklaidos informacinėje visuomenėje;
- Skaitmeninės informacijos kaupimas ir saugojimas ateities kartoms, siekiant užtikrinti prieigą prie jos ir apsaugoti nuo išnykimo vertingą informacinį turinį.

Tam, kad atminties institucijoms būtų užtikrinta prieiga prie skaitmeninio paveldo, reikalingi aiškesni intelektinės nuosavybės ir atminties institucijų bendradarbiavimo mechanizmai. Todėl Europos Tarybos teisės dokumentuose daug dėmesio skiriama prieigai prie autorių teisių įstatymu apsaugotų dokumentų. Kitas akcentuojamas dalykas yra neatidėliotina skaitmeninio būtinė, kurią sąlygoja Europos šalių atsilikimas šioje srityje nuo Azijos ir JAV. Pagrindinė tokio atsilikimo priežastis – kultūros paveldo skaitmeninio strategijų nebuvimas.

Esminiai technologiniai pokyčiai reikalauja atitinkamo veiklaus atsako. Skaitmeninė konvergencija skatina atitinkamus politinius sprendimus ir priežiūros mechanizmų steigimą. Todėl ši veikla tampa naujai atsirandančios skaitmeninės ekonomikos dalimi. Komunikatas *i2010: Skaitmeninės bibliotekos* skelbia:⁵ „Atskirose šalyse – narėse paprastai nėra bendros skaitmeninio paveldo išsaugojimo politikos. Jei kurioje nors šalyje ir egzistuoja tokio pobūdžio planai, juose daugiau dėmesio dažniausiai kreipiama į analoginės medžiagos, kuriai gresia išnykimas, išsaugojimą, o ne į skaitmeninių išteklių sritį. Didesnė pažanga daroma privalomojo egzempliorius srityje, nes kai kuriose šalyse priimami skaitmeninių išteklių privalomojo egzemplioriaus teisiniai aktai, įpareigojantys atitinkamas institucijas rinkti ir kaupti šiuos išteklius. Deja, tokio pobūdžio mechanizmai kiekvienoje šalyje skirtingi.“

Kalbant apie Lietuvos integraciją į vieningą viešąją e.Europos kultūrinę erdvę, reikia pripažinti, kad nors svarbiausieji teisiniai dokumentai ir apibrėžia Lietuvos kultūros paveldo ilgalaikį išsaugojimą, realizavimą ir prieigą prie jo, iki 2005 m. nebuvo veiksmingos ir funkcionalios paveldo skaitmeninio ir sklaidos strategijos. Dėl šios pagrindinės priežasties skirtingos kultūros paveldo skaitmeninio veiklos kryptys šalyje nebuvo koordinuojamos. Ši veikla didele dalimi buvo atsitiktinė ir subjektyvi.

2005 m. Vyriausybės priimta rezoliucija *Dėl Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio koncepcijos patvirtinimo* atminties institucijoms nurodė išteklių integracijos, skaitmeninio paveldo ilgalaikio išsaugojimo ir prieigos prie jo užtikrinimo kryptis, tačiau neišsprendė daugelio organizacinių bei finansinių problemų, kylančių su kultūros paveldo skaitmeninimu, jo ilgalaikiu išsaugojimu bei sklaida.

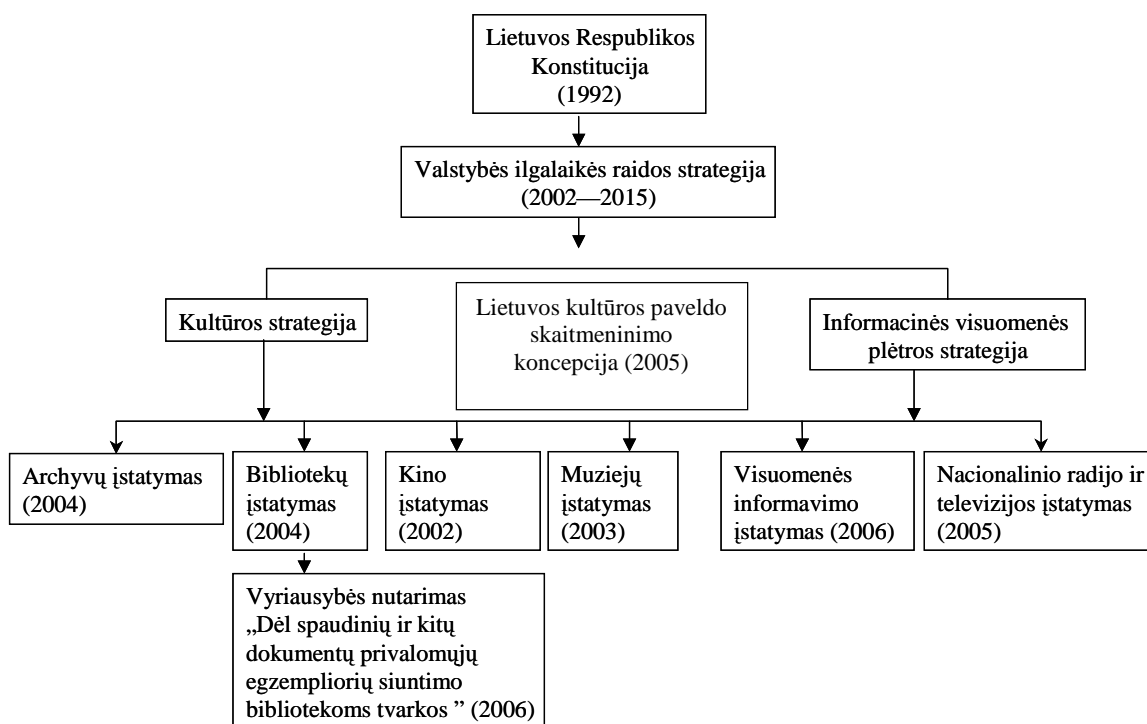
Siekiant išsaugoti ateities kartoms šiandieninę tikrovę liudijančius elektroninius išteklius, būtina peržiūrėti jų kaupimą ir saugojimą reglamentuojančius teisinius dokumentus, ar

jie atitinka nūdienos reikalavimus, siekiant užtikrinti interneto dokumentų ilgalaikį išsaugojimą bei senojo kultūros paveldo skaitmeninimą bei jo sklaidą.

Straipsnyje apžvelgsime dabartinę šalyje veikiančią kilnojamojo kultūros paveldo teisinę bazę naujosios Europos Sąjungos kultūros politikos kontekste bei pagrindinius kultūros ir mokslo paveldo archyvavimui, ilgalaikiam išsaugojimui ir prieigos užtikrinimui skirtus projektus.

1. Lietuvos kilnojamojo tradicinio ir skaitmeninio kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo teisinė bazė

Lietuvoje kultūros paveldo išsaugojimą užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucija ir atitinkami įstatyminiai aktai, kurie garantuoja vieningą šalies kultūros paveldo apsaugos teisinę sistemą (žr. schemą).

Lietuvos kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo teisinė bazė

Valstybės ilgalaikės raidos strategija⁶ (2002 m.), nustatydamą ekonominės, socialinės, aplinkos apsaugos ir kt. politikos gaires iki 2015 m., įvardija pagrindinį Lietuvos kultūros ilgalaikės strategijos tikslą – išsaugoti, aktualinti paveldėtas ir bendrąsias Europos kultūros vertybes jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą ir užtikrinti jos tąsą, atvirą sklaidą ir konkurencingumą šiuolaikiniame Lietuvos, Europos Sąjungos ir pasaulio kultūrų kontekste.

Tačiau Strategijoje neakcentuojamas skaitmeninio ir skaitmeninto kultūros ir mokslo paveldo archyvavimas, ilgalaikis išsaugojimas, prieigos prie jo užtikrinimas.

Lietuvos kultūros politikos nuostatos⁷ (2001 m.) nurodo tokius Lietuvos kultūros politikos tikslus: nacionalinės kultūros tapatumo išsaugojimas ir tąsa; kultūrinės veiklos ir menų įvairovės skatinimas; informacinės visuomenės vystymas; kultūrinio atvirumo propagavimas; visuomenės integracija į kultūrinius procesus. Taip pat akcentuojama būtinybė bibliotekose diegti šiuolaikines informacines sistemas ir tokiu būdu užtikrinti nacionalinio kultūros ir mokslo paveldo kaupimą ir saugojimą.

Lietuvos kultūrinių procesų raidą reguliuoja šie teisiniai dokumentai:

– Archyvų įstatymas⁸ (2004 m.) reglamentuoja valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų ir įmonių, valstybės įgaliotų asmenų, nevalstybinių organizacijų, privačių juridinių asmenų veiklos dokumentų valdymą ir naudojimą, nustato valstybinės archyvų sistemos kompetenciją ir uždavinius. Tačiau elektroniniai dokumentai Įstatyme neminimi;

– Bibliotekų įstatymas⁹ (2004 m.) įpareigoja Nacionalinę biblioteką kaupti ir saugoti Lietuvoje publikuotus dokumentus, taip pat užsienyje publikuotus su Lietuva susijusius dokumentus. Tačiau Įstatymas nereglamentuoja skaitmeninio paveldo kaupimo ir saugojimo;

– Kino įstatymas¹⁰ (2002 m.) įpareigoja Vyriausybės įgaliotą instituciją – Lietuvos centrinę valstybinę archyvą – rūpintis nacionalinio kino paveldo išsaugojimu. Valstybinis archyvas kaupia ir saugo nacionalinių kino filmų originalią medžiagą, ją atnaujina, naudoja ją mokslinio tyrimo, kūrybiniais ir kitiems tikslams. Įstatyme skaitmeninis kino paveldas neminimas;

– Muziejų įstatymas¹¹ (2003 m.), pagrindinis muziejų funkcijas ir veiklą reglamentuojantis teisinis dokumentas, reglamentuoja muziejų sistemą, klasifikaciją ir rūšis, jų steigimą, veiklą, pertvarkymą, muziejinių vertybių apskaitą ir apsaugą bei kitus su muziejų veikla susijusius santykius. Įstatyme neminimas skaitmeninis turinys;

– Visuomenės informavimo įstatymas¹² (2006 m.) nustato viešosios informacijos rinkimo, rengimo, skelbimo ir platinimo tvarką, viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų ir jų veiklą reglamentuojančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę. Įstatymo 36 straipsnis įpareigoja Vyriausybę apibrėžti visų rūšių leidinių (tarp jų ir elektroninių) privalomųjų egzempliorių skaičių, kuris turi būti nemokamai perduodamas bibliotekoms. Tačiau Įstatyme apibūdintas privalomojo egzemplioriaus pristatymo teisinis aspektas neatitinka ilgalaikio nacionalinio kultūros paveldo išsaugojimo nuostatų, nes jis neapibrėžia privalomojo egzemplioriaus politikos turinio ir kryptių, pristatymo mechanizmo ir išsamaus komplektavimo;

– Nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas¹³ (2005 m.) nustato Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos steigimo, valdymo, veiklos, reorganizavimo ir likvidavimo tvarką, personalo pareigas, teises ir atsakomybę. Tačiau Įstatymas neaptaria privalomosios kultūros paveldo apsaugos bei radijo ir televizijos programų archyvavimo klausimų. Lietuvos Respublikos Seime 2007 m. kovo mėn. buvo užregistruotas įstatymo projektas dėl Radijo ir televizijos įstatymo pakeitimo, kuris iki šiol nebuvo publikuotas.

Pasaulio ir Europos Sąjungos šalys pripažino skaitmeninio kultūros paveldo svarbą. CDNL, CENL bei IFLA taip pat ragina kurti palankias sąlygas skaitmeninio paveldo išsaugojimui, peržiūrėti dokumentų surinkimą archyviniam saugojimui. Teisinės bazės tobulinimo kryptimi jau žengia daugelis Europos šalių.

Vykdydama pagrindinę nacionalinėms bibliotekoms būdingą kultūros paveldo depozito funkciją, Lietuvos nacionalinė biblioteka vadovaujasi UNESCO/IFLA vadovu (*Guidelines for Legislation for National Libraries*), reglamentuojančiu šią funkciją sutinkamai su 1996 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1389 „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“¹⁴, užtikrinančiu dokumentų nemokamų privalomųjų egzempliorių pristatymą Nacionalinei bibliotekai. Vienas šių egzempliorių saugomas Nacionaliniame publikuotų dokumentų archyvine fonde. Vykdydama šią funkciją Lietuvos nacionalinė biblioteka sprendžia tokius uždavinius:

– Kaupia ir saugo Lietuvoje publikuotus dokumentus ir užsienyje publikuotus su Lietuva susijusius dokumentus;

– Kaupia ir saugo elektroninius išteklius LIBIS Elektroninių išteklių archyve.

Naujasis 2006 m. Vyriausybės nutarimas¹⁵, pakeitęs 1996 m. Vyriausybės nutarimą, negali būti laikomas pakankamai elektroninių išteklių archyvavimą reglamentuojančiu įstatyminiu dokumentu, nes jame:

– neapibrėžiamos ir neaptariamoms naujos informacijos laikmenų rūšys (tarp jų ir interneto ištekliai);

– nepakankamai išaiškintas ir įteisintas jų surinkimas;

– neapibūdinta privalomojo egzemplioriaus, kaip pagrindinio Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo ir valstybinės bibliografijos šaltinio, politika;

– nereglamentuojami leidėjų ir bibliotekų santykiai ir jų atsakomybė;

– neapibrėžta privalomojo egzemplioriaus pristatymo tvarka;

– nereglamentuojami privalomojo egzemplioriaus pristatymo (terminai ir kaštai), archyvavimo ir prieigos teisiniai aspektai.

Dabartinės Europos Sąjungos kultūros politikos, atispindinčios daugelyje komunikatų ir direktyvų, kontekste galima daryti išvadą, kad Lietuvos ilgalaikio kultūros paveldo išsaugojimo teisinė bazė nepakankama ir tobulintina.

2. Teisinės bazės tobulinimo iniciatyvos

Šis trumpas šalies teisinių aktų, skirtų kultūros paveldo ilgalaikiam išsaugojimui, pristatymas liudija, jog jie neatspindi ES kultūros ir informacinės visuomenės kūrimo politikos tendencijų, nes juose nepakankamas dėmesys skiriamas skaitmeninio ir skaitmeninto kultūros paveldo ilgalaikiam išsaugojimui ir sklaidai – pagrindiniam informacijos ir žinių stimului.

Tuo pačiu labai menkas dėmesys skiriamas naujų politikos sprendimų inicijavimui bei strategijų rengimui Europos Sąjungos skaitmeninės erdvės kontekste. Atsižvelgiant į būtinybę sudaryti palankią teisinę aplinką skaitmeninio ir skaitmeninio kultūros paveldo ilgalaikiam išsaugojimui ir sklaidai nuo 2003 m. Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir Knygotyros Centras vykdė keletą svarbių kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo iniciatyvų, turinčių strateginę reikšmę ir praktinę naudą.

2.1. Privalomojo egzemplioriaus įstatymo perspektyva

Šios publikacijos autorė ne kartą specialiojoje spaudoje yra pasisakiusi dėl atskiro Privalomojo egzemplioriaus įstatymo rengimo, o 2005 m. inicijavo jo rengimą. Ši iniciatyva nebuvo atsitiktinė. Ja buvo siekiama greta kitų dokumentų įteisinti ir interneto išteklių ilgalaikį išsaugojimą, tvarkymą ir prieigą prie jo. Nesulaukus Lietuvos Kultūros ministerijos pritarimo, jos buvo atsisakyta. Tuo pačiu buvo tikimasi, kad problemą išspręs Visuomenės informavimo įstatymo 36 straipsnis ir 2006 m. Vyriausybės nutarimo pakeitimas. Deja, kaip jau buvo minėta, 36 straipsnis nepakankamai juridiškai reglamentuoja dokumentų privalomojo egzemplioriaus pristatymą ir ilgalaikį išsaugojimą. Be to, „elektroninio išteklių“ sąvokos atsisakymas be tolesnio paaiškinimo 2006 m. Vyriausybės nutarime privalomajam archyvavimui, ilgalaikiam saugojimui ir prieigai sukėlė papildomų kliūčių.

Netrukus po šių dokumentų pasirodymo Lietuvos nacionalinė biblioteka ėmėsi naujos iniciatyvos, įkurdama darbo grupę Privalomojo egzemplioriaus įstatymo parengimui. Įstatymas, skirtingai nei Vyriausybės nutarimas, turėtų kitokią metodologinę prasmę ir statusą. Naujasis privalomojo egzemplioriaus įstatymas turėtų:

- apibrėžti privalomojo egzemplioriaus tikslus;

- nustatyti tvarką, pagal kurią Vyriausybės įgaliota institucija formuotų ir vykdytų privalomojo egzemplioriaus valstybinę politiką ir strategiją;
- užtikrinti viešosios informacijos teikėjų ir bibliotekų bendradarbiavimą;
- išplėsti privalomojo egzemplioriaus sąvoką, įtraukiant šiuolaikines informacijos laikmenų rūšis;
- įteisinti interneto išteklių surinkimą;
- apibrėžti ir įvardyti elektroninių išteklių pristatymo metodus ir būdus;
- numatyti už kultūros paveldo kaupimą ir saugojimą atsakingas valstybines institucijas, atsakingus asmenis, jų teisinę atsakomybę ir baudas už pažeidimus.

Atnaujintus Privalomojo egzemplioriaus įstatymus, kuriuose ypatingas dėmesys skiriamas interneto ištekliams, pastaraisiais metais yra priėmę daugelis Europos ir pasaulio šalių.

2.2. Kultūros paveldo skaitmeninimo teisinė bazė

Lietuvos nacionalinė biblioteka, siekdama atkreipti valstybės institucijų dėmesį į poreikį integruotis į Europos elektroninio turinio erdvę, 2003–2004 m. vykdė keletą kultūros paveldo skaitmeninimo ir atminties institucijų integracijos perspektyvinių projektų. Nacionalinės bibliotekos inicijuota Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija (toliau vadinama – Koncepcija), 2005 m. buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu Nr. 933.

Koncepcija, kurioje apibrėžti kultūros paveldo skaitmeninimo tikslas, uždaviniai ir principai, bendrieji objektų atrankos kriterijai ir sudaromos sąlygos atminties institucijų nuosekliai ir kryptingai veiklai, siekiant išsaugoti šalies kultūros paveldą, gerinti prieigą prie jo ir jį aktualinti. Koncepcijos pagrindu kultūros paveldo skaitmeninimo politikos įgyvendinimą Lietuvos mastu koordinuoja ir stebėseną vykdo Lietuvos Respublikos kultūros ministerija kartu su Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės bei Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, o šios politikos efektyviam įgyvendinimui pasiūlymus ir išvadas teikia Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. spalio 21 d. įsakymu Nr. ĮV-432 „Dėl Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tarybos sudarymo“ sudaryta Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo taryba.

Tačiau, antra vertus, Koncepcija neapibrėžia skaitmeninimo darbų organizavimo bei šių darbų finansavimo šaltinių. Tai paskatino šios publikacijos autorę inicijuoti tolimesnį kultūros paveldo skaitmeninimo teisinės bazės plėtojimą. Jos sudaryta iniciatyvinė darbo grupė

(Skirmantė Kvietkauskienė (LNB), Loreta Meškelevičienė (LDM), Inga Petravičiūtė (LAD) parengė *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos* projektą bei *Strategijos įgyvendinimo priemonių plano projektą naujam programavimo laikotarpiui 2007-2013 metams* ir įteikė jį Lietuvos Kultūros ministerijai. Šis dokumentas buvo palankiai įvertintas ir įteiktas Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tarybai tolimesniai tobulinimui.

Trumpai pristatant šio dokumento paskirtį, pirmiausia reikėtų pabrėžti tai, kad šiuo dokumentu autorės siekė apibrėžti atminties institucijų skaitmeninimo veiklos koordinavimą per įsteigtus skaitmeninimo centrus, kurių funkcijas galėtų atlikti didžiausią patirtį skaitmeninimo ir sklaidos srityje įgijusios - LNB, LDM bei LAD. Koordinavimo centrų įkūrimas galėtų palengvinti kultūros objektų atranką skaitmeninimui ir jų sąrašų sudarymą. Tuo pačiu šis darbas taptų koordinuojamas ir būtų išvengta nereikalingo darbų dubliavimo, kas savo ruožtu padėtų taupyti lėšas, išvengti šio proceso fragmentiškumo. Centrų pareiga būtų ne tik rūpintis įvairiapusiška metodine parama, apmokyti savo šakos specialistus, tačiau jie privalėtų pastoviai rūpintis ir finansinės paramos gavimu pagal Strategijoje numatytas galimybes. Iš kitos pusės, patvirtinus Strategijos įgyvendinimo priemonių planą, atsivertų kur kas platesnės Valstybės biudžeto ir Europos Sąjungos Struktūrinių fondų finansinės paramos galimybės. Finansinės paramos prioritetais turėtų tapti tie projektai, kurie numato dalyvavimą bendroje Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninės informacinės erdvės kūrime, integruoti savo veiklos rezultatus į bendrą skaitmeninto kultūros paveldo sistemą ir bendrą portalą – epaveldas.lt.

Beliėka tikėtis, kad artimiausioje ateityje bus patvirtinta *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2013 metų planas*, numatantis esamos infrastruktūros plėtrą, siekiant sukurti bendrą kultūros paveldo skaitmeninę informacijos erdvę, pailginti kultūros paveldo gyvavimo laiką, pateikti pasaulio visuomenei aktualią ir patikimą informaciją apie Lietuvos kultūros paveldą virtualioje erdvėje bei padėti saugoti ir skleisti Lietuvos kultūrą globalizacijos sąlygomis.

3. Kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo programos ir įgyvendinami projektai

3.1. Interneto išteklių surinkimas ir archyvavimas

Lietuvos nacionalinė biblioteka yra atsakinga už šalies interneto išteklių archyvavimą ir jų bibliografinę apskaitą.

2002 m., atsižvelgiant į IFLA ir UNESCO rekomendacijas interneto išteklius traktuoti kaip svarbią sudedamąją nacionalinio kultūros paveldo dalį, buvo pradėtas vykdyti „Elektroninių išteklių archyvo sukūrimo“ projektas. Šiuo projektu buvo siekiama kaupti visus internete skelbiamus Lietuvos ir su Lietuva susijusius išteklius.

Elektroninių išteklių archyvui yra naudojamas atskiras serveris. Elektroninių išteklių saugojimui ir prieigai naudojama *Linux* operacinė sistema ir *MySQL* duomenų bazės valdymo sistema. Elektroninių išteklių surinkimui buvo pasirinkta atvirojo kodo NEDLIB automatinio surinkimo ir archyvinio saugojimo programinė įranga, atliekanti šias funkcijas:

- failų tvarkymą ir jų perdavimą į Elektroninių išteklių archyvą;
- funkcijų dubliavimosi kontrolę;
- naujų įteisintų URL adresų perdavimą.

Naudojant vien tik automatinį interneto išteklių surinkimo metodą šia NEDLIB programine įranga, iškyla nemažai problemų. Turima automatinio surinkimo programinė įranga nepasižymi lankstumu (neskiria skirtingų tinklaviečių kategorijų), todėl sudėtinga planuoti laiko paskirstą. Tai ypatingai pasireiškė internete ženkliai padidėjus publikuojamos informacijos mastams, dėl ko pailgėjo elektroninių išteklių surinkimo laikas ir pablogėjo išsaugojimo kokybė. Informacijos didėjimą iliustruoja šie skaičiai: 2002 m. lietuviškosios interneto dalies apimtis buvo apie 50GB, 2007 m. pabaigoje – per 170GB, įvertinant dar ir tai, kad buvo atmesti programinės įrangos ir kiti failai, kurių bendras dydis siektų apie 50GB.

Kitas svarbus automatinio surinkimo aspektas – užtikrinti išsamų interneto išteklių surinkimą iš archyvų su visomis funkcionuojančiomis nuorodomis. Tai ypač sudėtinga padaryti dinaminių interneto puslapių su *JavaScript* mini programomis ar kitokia įterptine programine įranga atveju. NEDLIB automatinio surinkimo programinės įrangos naudojimo praktika rodo, kad ji nepatenkinamai tvarko dinamines interneto puslapius, todėl kartais surenkama nedidelė (arba tik pradinė) pasirinktos tinklavietės dalis.

Šios priežastys lėmė sprendimą pakeisti nuo 2002 m. nebevystomą atvirojo kodo NEDLIB programinę įrangą. 2007 metais buvo vykdomas „Elektroninių išteklių archyvo struktūros reorganizavimo“ projektas, kuriuo siekta atnaujinti programinės įrangos modulius bei integruoti *Google* knygų paieškos sąsajas. Projekto metu LIBIS elektroninių išteklių archyve buvo išbandyta ir įdiegta bibliotekoms skirta NetArchive Suite programinė įranga, kurios pagrindas – gerai žinomos Heritrix ir WaybackMachine sistemos. Šiuo metu vykdomas 2002–2007 metais sukaupto archyvo perkėlimas į naują sistemą bei tęsiami planiniai elektroninių išteklių kaupimo darbai: kasdien – periodinių leidinių bei kas pusmetį – Lietuvos domeno ir su Lietuva susijusių elektroninių išteklių.

Žvelgiant į ateitį, svarbiausia yra:

- turėti pakankamą techninės įrangos talpą, leidžiančią užtikrinti sparčiai daugėjančių elektroninių išteklių archyvinį saugojimą;
- užtikrinti elektroninių išteklių ilgalaikį išsaugojimą, kuris ateities platformose leis teikti prieigą prie praeityje publikuotų elektroninių išteklių, nepriklausomai nuo jų formato, laikmenos, standartų versijų ir kitų įvairių parametrų.

3.2. Atminties institucijų sąveika virtualios sistemos pagrindu

Atminties institucijų sąveikos pradžia skaitmeninant Lietuvos kultūros paveldą ir skleidžiant šią informaciją pagrįstai galima laikyti 2005 metus, kai Lietuvos nacionalinė biblioteka iš Europos Sąjungos Struktūrinių fondų gavo finansinę paramą 13,3 milijono litų pagal Lietuvos Vyriausybės patvirtinto „Bendrojo programavimo dokumento“ 3-iojo prioriteto 3-iają priemonę „Informacinių paslaugų ir infrastruktūros kūrimas“ projekto „Integralios virtualios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas“ įgyvendinimui. Šio projekto tikslas – kultūros paveldo skaitmeninimo dėka sukurti vientisą bibliotekų, muziejų ir archyvų tinklą bei sukurti nemokamą ir viešą prieigą prie jo šalies ir užsienio informacijos vartotojams. Projekto realizavimas yra nukreiptas šiomis pagrindinėmis kryptimis:

- suformuoti bendrą požiūrį į skaitmeninius kultūros paveldo objektus, nepriklausomai jų žinybinės priklausomybės, objekto kilmės, turinio ar struktūros. Toks požiūris išreikštas virtualios sistemos lingvistiniame aprūpinime, kuris grindžiamas tarptautiniu mastu pripažintais standartais ir rekomendacijomis;
- sukurti virtualią skaitmeninio paveldo sistemą, sujungiant skirtingų atminties institucijų sistemas: LAFS, LIBIS ir RIS, išvengiant funkcijų dubliavimo, sumažinti duomenų pateikimo į virtualią sistemą sąnaudas, apsaugoti nuo klaidų, teikti kuo įvairesnes ir efektyvesnes paslaugas šalies vartotojams ir pasauliui.

Projektas numatomas baigti 2008 metais. Nors liko dar nemažai laiko, 2007 metų pradžioje LNB kartu su partneriais vykdomo projekto vadovė ir šios publikacijos autorė pasitelkusi lietuvių liaudies išmintį, kad „Ne laikas šunis lakinti, kai reikia medžioti“ ėmėsi planuoti projekto tęsinį. Atsižvelgiant į tai, kad projekte dalyvauja tik trys institucijos, o numatyto suskaitmeninti kultūros paveldo turinys savo apimtimi nėra gausus – 3,6 milijonai puslapių, nebuvo sunku suformuluoti būsimo projekto idėją. Pagrindinis būsimo projekto siekis – praturtinti skaitmeninto kultūros paveldo turinį. Tai padaryti galima įtraukiant į numatomą projektą kuo daugiau partnerių. Partnerių paieška taip pat nebuvo sunki, nes nebereikėjo įtikinėti,

jog Europos Sąjungos Struktūrinių fondų parama yra pasiekama realybė. Pradinę projektinę idėją „Lietuvos e.paveldo virtualios sistemos realizavimas“ savo parašais palaikė: Lietuvos archyvų departamentas, Lietuvos dailės muziejaus, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Nacionalinio muziejaus ir Vilniaus universiteto bibliotekos atsakingi vadovai.

Suformuluota idėja, patvirtinta būsimų projekto partnerių parašais buvo pateikta Kultūros ministerijai, siekiant įtraukti ją į Valstybės finansuojamų projektų sąrašą. Netrukus iš Kultūros ministerijos buvo gautas teigiamas projektinės idėjos įvertinimas. Tačiau iš kitos pusės Kultūros ministerija pakoregavo projekto pavadinimą, pasiūlė padidinti projekto partnerių skaičių ir tuo pačiu praplėsti finansinės paramos ribas nuo 6 iki 10 milijonų litų.

Tokiu būdu, LNB, LAD ir LDM bei Kultūros ministerijos darbuotojų pastangomis *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijoje ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2013 metų plane* atsirado projektas „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio sukūrimas ir sklaida“, kuris perspektyvoje turėtų tapti jau vykdomo projekto tęsinium.

Naujuoju projektu bus siekiama sukurti palankias sąlygas skaitmeninimo infrastruktūros plėtrai, kuri užtikrintų šalies kultūros paveldo skaitmeninio turinio pateikimą virtualioje erdvėje ir padėtų skleisti Lietuvos kultūrą, Lietuvos kultūros identitetą globalizacijos sąlygomis.

Išvados

- Šalies teisinių aktų, skirtų kultūros paveldo ilgalaikiam išsaugojimui, apžvalga liudija, jog ji neatspindi Europos Sąjungos kultūros ir informacinės visuomenės kūrimo politikos tendencijų, nes juose nepakankamas dėmesys skiriamas skaitmeninio ir skaitmeninto kultūros paveldo ilgalaikiam išsaugojimui ir sklaidai – pagrindiniam informacijos ir žinių stimului. LNB Bibliografijos ir knygotyros centro vykdomos iniciatyvos dėl interneto išteklių ir skaitmeninto kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo turi strateginę ir praktinę naudą.
- Naujasis privalomojo egzemplioriaus įstatymas ties kurio parengimu šiuo metu dirba LNB darbo grupė turėtų: aiškiau apibrėžti privalomojo egzemplioriaus tikslus, nustatyti tvarką, pagal kurią Vyriausybės įgaliota institucija formuotų ir vykdytų privalomojo egzemplioriaus valstybinę politiką ir strategiją, užtikrinti viešosios informacijos teikėjų ir bibliotekų bendradarbiavimą, išplėsti privalomojo egzemplioriaus sąvoką, įtraukiant šiuolaikines informacijos laikmenų rūšis, įteisinti interneto išteklių surinkimą bei aptarti kitus aktualius interneto išteklių surinkimo ir saugojimo aspektus.

- LNB, LAD, LDM iniciatyva parengti *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategijos* bei *Strategijos įgyvendinimo priemonių plano projektas naujam programavimo laikotarpiui 2007-2013 metams* prisidės prie kultūros paveldo skaitmeninimo teisinės bazės plėtojimo. Tai savo ruožtu paskatins skaitmeninimo procesų įvairiose šalies įstaigose koordinavimą, leis išvengti bereikalingo darbų dubliavimo, padės taupyti lėšas, bei išvengti šio proceso fragmentiškumo. Patvirtinus *Strategijos įgyvendinimo priemonių planą*, atsivertų kur kas platesnės Valstybės biudžeto ir Europos Sąjungos Struktūrinių fondų finansinės paramos galimybės. Finansinės paramos prioritetais turėtų tapti tie projektai, kurie numato dalyvavimą bendroje Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninės informacinės erdvės kūrime, integruotų savo veiklos rezultatus į bendrą skaitmeninto kultūros paveldo sistemą ir bendrą portalą – epaveldas.lt.

Naujojo projekto 2009–2011 metams „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio turinio sukūrimas ir sklaida“ iniciatyva leidžia tikėtis, kad šiuo metu vykdomi kultūros paveldo skaitmeninimo darbai turės tęstinumą. Naujuoju projektu bus siekiama sukurti palankias sąlygas skaitmeninimo infrastruktūros plėtrai, kuri užtikrintų šalies kultūros paveldo skaitmeninio turinio pateikimą virtualioje erdvėje ir padėtų skleisti Lietuvos kultūrą, Lietuvos kultūros identitetą globalizacijos sąlygomis.

¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui : i2010: skaitmeninės bibliotekos [SEK(2005) 1194] ; [SEK(2005)1195] / Europos Bendrijų Komisija. Briuselis, 30.09.2005. KOM(2005) 465 galutinis. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0465lt01.pdf>.

² Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui: dėl mokslinės informacijos skaitmeniniame amžiuje: prieinamumas, sklaida ir išsaugojimas : [SEC(2007) 181] / Europos Bendrijų Komisija. Briuselis, 14.02.2007. KOM(2007) 56 galutinis. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2007/com2007_0056lt01.pdf>.

³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva, iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 89/552/EEB : dėl valstybių narių įstatymuose ir kituose teisės aktuose išdėstytų nuostatų, susijusių su televizijos programų transliavimu, derinimo („Garso ir vaizdo žiniasklaidos paslaugos be sienų“) : iš dalies pakeistas pasiūlymas : pateiktas Komisijos / Europos Bendrijų Komisija. Briuselis, 29.03.2007. KOM(2007) 170 galutinis. 2005/0260 (COD). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2007/com2007_0170lt01.pdf>.

⁴ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui : i2010: skaitmeninės bibliotekos [SEK(2005) 1194] ;

[SEK(2005)1195] / Europos Bendrijų Komisija. Briuselis, 30.09.2005. KOM(2005) 465 galutinis. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0465lt01.pdf>.

⁵ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui : i2010: skaitmeninės bibliotekos [SEK(2005) 1194] ; [SEK(2005)1195] / Europos Bendrijų Komisija. Briuselis, 30.09.2005. KOM(2005) 465 galutinis. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0465lt01.pdf>.

⁶ Valstybės ilgalaikės raidos strategija : patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr. IX-1187 // Valstybės žinios. – 2002, lapkr. 27 (Nr. 113), p. 5-34.

⁷ Lietuvos kultūros politikos nuostatos : pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. nutarimu Nr. 542 // Valstybės žinios. – 2001, geg. 18 (Nr. 42), p. 6-11.

⁸ Lietuvos Respublikos archyvų įstatymo pakeitimo įstatymas, 2004 m. kovo 30 d. Nr. IX-2084 // Valstybės žinios. – 2004, bal. 20 (Nr. 57), p. 4-9.

⁹ Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas, 2004 m. liepos [birželio] 15 d. Nr. I-920 // Valstybės žinios. – 2004, rugpj. 3 (Nr. 120).

¹⁰ Lietuvos Respublikos kino įstatymas, 2002 m. kovo 5 d. Nr. IX-752 // Valstybės žinios. – 2002, kovo 27 (Nr. 31), p. 5-9.

¹¹ Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo pakeitimo įstatymas, 2003 m. gegužės 29 d. Nr. IX-1593 // Valstybės žinios. – 2003, birž. 20 (Nr. 59), p. 4-7.

¹² Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006 m. liepos 11 d. Nr. X-752 // Valstybės žinios. – 2006, liep. 27 (Nr. 82), p. 43-64.

¹³ Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2005 m. gruodžio 22 d. Nr. X-469 // Valstybės žinios. – 2005, gruod. 31 (Nr. 153), p. 15-19.

¹⁴ Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos : Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, 1996 m. lapkričio 22 d. Nr. 1389 // Valstybės žinios. – 1996, lapkr. 29 (Nr. 115), p. 11-13.

¹⁵ Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimo Nr. 1389 „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“ pakeitimo, 2006 m. gruodžio 11 d. Nr. 1240 // Valstybės žinios. – 2006, gruod. 14 (Nr. 136), p. 77-78.

Summary

Long-Term Preservation Strategy and Programmes for Lithuanian Cultural Heritage Access

Regina VARNIENĖ

The article aims to overview legislation on long-term preservation of the cultural heritage of Lithuania with the main focus on legal acts regarding preservation of the printed heritage.

Attention is drawn to the fact that the recent amendments of applicable legal acts were insufficient for ensuring preservation of web resources.

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, as an institution responsible for long-term preservation of all types of published documents in accordance with the legislation of the Republic of Lithuania, has therefore taken an initiative to prepare a separate law providing for establishment of a state-authorized institution responsible for draw a separate law providing for

establishment of a state-authorized institution responsible for development and implementation of the national legal deposit the policy and strategy. Such a law should ensure cooperation between public information providers and libraries, introduce legal provisions on harvesting of web resources, define and specify ways and methods of electronic resource delivery, identify state institutions responsible for collection and preservation of cultural heritage, and determine responsibility of the staff.

The article also reviews major current projects on long-term preservation of electronic resources and access to them.